

Mikko Leinonen

Lectio praecursoria

Arvoisa kustos, arvoisa vastaväittäjä, arvoisa yleisö, jos jonkin kirjallisuudenlajin lukeminen panee miettimään, mikä saa jotkut ihmiset tutkimaan perimmäisiä kysymyksiä ja vakuuttelemaan omia käsityksiään näistä muille, se on kyllä *filosofinen* kirjallisuus.

Ei tarvitse lukea paljoakaan filosofiaa, kun huomaa sen olevan täynnä erilaisia käsityksiä ja perusteluita perimmäisistä kysymyksistä, ”synnyistä syvistä” kuten *Kalevalassa* sanotaan. Mistä maailma perimmältään rakentuu? Onko se syntynyt sattumalta? Onko Jumalaa olemassa vai onko Jumala ihmisen omaa keksintöä? Onko maailmankululla mielekkyyttä vai onko se vain tapahtumien päämäärätöntä vaihtelua? Mitä voimme tällaisista asioista tietää? Miten tietäminen eroaa uskosta ja luulosta? Mikä on arvokasta ja siten ihmiselämässä tavoittelemisen arvoista?

Marcus Tullius Ciceron teoksessa *De Officiis* asetetaan pohdiskeltavaksi seuraavanlainen probleemi. Kuvittele, että laiva on uppoamassa, kaikki irtaimisto on heitetty pois ja lastia olisi nyt välttämättä kevennettävä heittämällä aaltoihin joko vanha kelvoton orja tai hyvä hyödyllinen hevonen. Kummalle olisi annettava mahdollisuus jatkaa elämäänsä ja kummalle niin sanotusti antaa lähtöpässi? Eräs tapa perustella tässä toimintaa on vedota hyödyllisyyden välinearvoon *subteutumattoman* ihmisyyksilön, siis *persoonallisuuden* absoluuttiseen *arvokkuuteen*. Voidaan siis pyrkiä argumentoimaan, ettei ihmisyyksilöä, taloudellisesti hyödytöntäkään, saa uhrata, sillä Hänellä on persoonallisuuden ehdoton arvokkuus. Tähän tapaan Kant meitä etiikassaan opettaa. Mutta myöskään argumentit hyvän hevosen elämäkaaren jatkamisen puolesta eivät ole filosofissa tuntemattomia.

Todettakoon, että Ciceron tässä esittämän ongelman katsotaan yleisesti kuuluvan käytännöllisen filosofian alaan. Oma kysymyksensä on vielä, onko kaikenlaisten perusteluiden kärsivällinen kuunteleminen ja sietäminen filosofissa hyve.

Joka tapauksessa: päätöksiä siitä, keitä pidetään tai pidätellään mukana elämän pidoissa, voidaan tehdä ja tehdään eri perustein. Elämis-järjestyksestä päättämistä kutsutaan nyky-yhteiskunnallisessa päätöksenteossa myös priorisoinnin ongelmaksi.

Immanuel Kantin filosofiaa hallitsee käytännöllisen järjen primaatti. Tämä tarkoittaa, että Kantin mukaan edellä kuvatun kaltaisilla käytännöllisen filosofian ongelmilla on filosofisten kysymysten valtateillä etuajo-oikeus. Kant itse kiteyttää käytännöllisen filosofian ongelmat perusmuotoon: mitä minun pitäisi tehdä? Myös suomalais-

filosofi J. E. Salomaa esittää käytännöllisten ongelmien ensisijaisuutta teoksessaan *Filosofian probleemeja* vuodelta 1941: ”Mutta sittenkään ihmiselle kulttuuriolentona ei ole tärkeintä onko luonnonkaikkeus 3-, 4- vai 5-ulottuvainen, onko se äärellinen vai ääretön, mikä on atomien rakenne yms. [...] syvimältä meitä koskettavat kuitenkin ne ratkaisut, jotka annamme arvojen maailmaa koskeviin kysymyksiin.”

Useimmat menneistä ja nykyisistä *filosofeista* varmastikin myöntävät, että priorisoinnin kysymykset ovat hyvin merkittäviä yhteiskunnille ja yksityisille ihmisille. Samalla voi sanoa, että priorisointikysymykset ovat ainakin post-nietzscheläisellä filosofianäyttämöllä ongelmia, joiden tarkastelut tuottavat loputtomasti erimielisyyksiä: erilaisia kulttuureihin, historiallisiin tilanteisiin, intresseihin ja yksilöiden yksilöllisiin eroihin liitettäviä suhteellisuuksia. Priorisoinnin ongelmia ei voida ratkaista tieteellisen yleispätevästi. Myös akateemisen *filosofian* voi nähdä nykyiselläänkin tarjoavan priorisoinnin suhteen vaihtelevasti monenkirjavia näkökantoja ja perusteluita egoismista altruismiin, antroposentrismistä spesismiin ja niin edelleen.

1800-luvun jälkipuoliskon suomalaisessakin akateemisessa filosofissa vahvistui katsomustapa, jossa korostuneesti huomioitiin erityistieteiden, kuten fysiikan, biologian ja myös psykologian saavuttama huima edistyminen. Vaikka käytännöllisessä filosofissa, esimerkiksi priorisointi-ongelmissa ei voitukaan saavuttaa tieteellistä edistystä, monien ajan filosofiakäsitteiden mukaan *filosofissa* oli silti ylläpidettävissä tai välillä menetettynä uudelleensaavutettavissa edistyvän tieteen status. Osaltaan tähän voitiin nähdä päästävän rajaamalla *filosofian ulkopuolelle* tieteessä ratkeamattomia ongelmanasetteluja.

Jos olisi snellmannlaisittain moitittava ”aikalaishullutuksesta” jotakin suomalaisen akateemisen filosofian lähimenneisyyden ilmiötä, koskisi oma moitteeni suomalaisen loogisen empirismin poissulkevan aggressiivista asennetta arvo- ja käytännöllisen filosofian tutkimukseen. Aikalaishullutukseksi uskaltaneekin nykyisin kutsua loogisen empirismin erästä ratkaisuehdotusta arvo- ja käytännölliselle filosofialle ominaiseen priorisoinnin ongelmaan. Sen voi kuvata karrikoidusti näin: ei heitetä laivasta ihmistä, eikä eläintä; heitetään laidan yli itse priorisoinnin *ongelma!* Tämänkaltaisen ratkaisuehdotus

tavataan esimerkiksi Eino Kailan teoksessa *Über das System der Wirklichkeitsbegriff: ein Beitrag zum logischen Empirismus* vuodelta 1936. Tämän mukaan *filosofian historiassa* merkittävässä osassa olleet näennäis- eli pseudo-ongelmat saatiin nyt raukeamaan tyhjiin.

”Patsaan ylevyyttä, syksyisen maiseman surumielisyyttä, metsänreunaan asetettujen vihollisen konekiväärien uhkaavuutta ei subjekti säännönmukaisesti koe omana tunnetilanaan. Jos nyt ei eroteta subjektiivisen ja objektiivisen kahta merkitystä, johdutaan jälleen metafysiisiin pseudo-ongelmiin. [...] Kaikki tällaiset *pseudo-ongelmat, joilla on ollut niin merkittävä osansa filosofian historiassa, raukeavat loogisessa empirismissä olemattomiin.*”¹

Orjan puolesta laivan kannella argumentoimaan pyrkivälle (ja orjaparalle itselleen) tällainen ”pseudo-ongelma -ratkaisu” merkitsee kuitenkin lähinnä älyllistä hölynpölyä. Pseudo-ongelmaksi tulkitun priorisointikysymyksen heittäminen laidan yli ei ainakaan konkreettisesti kevennä gramman vertaa uppoavan aluksen lastia: orjaparka saa siis edelleen odottaa kohtalonsa toteutumista.

Mutta koska usein turhaankin parjattu jälkiviisaus on eräs filosofialle ominainen viisauden laji, kysykäämme rohkeasti uudelleen eräs suomalaisen akateemisen filosofian lähihistorian olennaisimmista kysymyksistä. Kuka toimi priorisointiongelman suhteen suomalaisessa aikalaisfilosofiassa kaikkein *mielettömmimm?* Filosofit A, joka viskasi näyttävästi loogis-empiristisen pseudo-ongelma-abstraktionsa aaltoihin vettä jo hörppivästä aluksesta vai filosofi B, joka yhä koetti perustella ihmisyksilön arvokkuutta ennen hevosta silläkin uhalla, että sai samalla ottaensa metafysiikon epäilyttävän leiman.

Haluaisin tehdä suomalaisen filosofian tutkimukselle selvemmin ymmärretyksi käsitystäni, jonka mukaan Eino Kailan loogisessa empirismissä filosofia ja filosofin rooli asiallisesti rajattiin priorisointiarviointien ulkopuolelle. Orjan tai hevosen arvo-ensijaisuuden puolesta argumentointi tunnistettiin aikalaisfilosofiassa aksiologiseksi metafysiikaksi ja juuri metafysiikkaa vastaan Kailan loogis-empiristinen filosofiasuuntaus aikanaan taisteli ja pyrki sulkemaan sen filosofian *ulkopuolelle*. Aaltoihin vajoomassa olevan laivan kannella saattoivat Kailan loogis-empiristisen filosofiakäsitteiden puitteissa kylläkin tunteet velloa ja syvähenkisyyden säkenöidä: asiallisessa suhteessa *kaikki tietäminen ja kaikki filosofia* oli kuitenkin jo Kailan filosofiakäsitteessä rajattu arvostusten ulkopuolelle *invarianssien* eli säännönmukaisuuksien tavoitteluun. Aikanaan tätä Suomessa johtavan filosofiasuuntauksen

asennetta filosofisten ongelmien rajaukseen kuvaa hyvin myös lainaus Oiva Ketosen *Eurooppalaisen ihmisen maailmankatsomus* -teoksesta vuodelta 1961:

”Looginen empirismi on määritellyt metafysiset ongelmat sellaisiksi näennäisongelmiksi, joita luonteensa vuoksi ei voida ratkaista ja jotka niin ollen ovat asiallisessa suhteessa mielettömiä. [...] Filosofista jää jäljelle vain logiikka, tieto-oppi ja tieteiden metodologia.”²

Historiallisia kehityslinjoja ja henkilöahmoja kuvattaessa ei nähdäkseni ole pahitteeksi muistuttaa ja myöntää, että historiakuvauksiin liittyy väistämättä subjektiivisuutta johtuen esimerkiksi jo siitä, että kuvauksen tekijä aina osaltaan valitsee mitkä seikat ovat olennaisimpia. Tämä filosofian historioitsijankin ikaikainen kohtalo liittyy myös Eino Kailan ja Erik Ahlmanin filosofiakäsitteitä sekä suomalaisen filosofian identiteettiä tarkastelemaan väitöstutkimukseeni. Kailan ja Ahlmanin tuotanto merkitsee minulle 1900-luvun akateemisen filosofian ongelmanasetteluiden ja jännitteiden aarreaittaa, vieläpä suomen kielellä. Minulle Eino Kaila edustaa aikanaan radikaalisti filosofian valitsevasta traditiosta irtautunutta ja filosofian tutkimuksessa voimallisesti tieteellisen edistyksen puolesta argumentoinutta tutkijaa. Kaila merkitsee minulle varsin korostuneesti juuri *tieteellistä* filosofiaa: filosofia,

joka pyrki tiiviisti seuraamaan tieteellisen tutkimuksen kehityksen kärkeä, oli syvästi vaikuttanut tieteen maailmankatsomuksellisesta merkityksestä sekä pyrki omassa filosofiansa rakentamaan tieteisiin perustuvaa yhtenäistä monistista maailmankuvausta. Minulle Eino Kailan paljon luettu *Syvähenkinen elämä* ja koko ”syvähenkinen filosofia” on alkanut merkitä pääasiassa Kailan oman filosofiakäsitteiden suhteen yhteen sopimatonta tuotannon osaa, jota Kaila itsekin luonnehti sepitellyksi ja runoudeksi. Minusta Kailan *Syvähenkinen elämä* -teoksen nimeäminen nykyisin tekijänsä arvofilosofiseksi pääteokseksi sisältää vähintäänkin historiallisen tajun puutetta, anakronistisuutta. Kailan teosten tutkimisessa voisi kiinnittää enemmänkin huomiota niiden synty-yhteyksiin ja kysyä niiden motiiveja, kuten professori Juha Manninen on aivan hiljattain esittänyt.

Jos minun olisi nimettävä 1900-luvun suomalaisen arvofilosofian pää- tai merkittävin teos, olisi yhden teoksen nostaminen yli muiden vaikeaa. Erik Ahlmanin *Olemassaolon järjellisyys arvometafysiillisenä ongelmana*

vuodelta 1938 saattaisi kuitenkin olla vahvin ehdokas. Selvää minulle omien tutkimusteni perusteella kuitenkin on, että 1900-luvun alkupuolen suomalaisittain merkittävin arvofilosofinen tuotanto on J. E. Salomaan ja Erik Ahlmanin käsialaa.

Tutkimukseni eräässä fokuksessa oleva Erik Ahlman edustaa minulle aikalaishullutuksista etäännyvää ajattelijaa, jonka filosofiakäsitykselle on olennaista *filosofinen asennoituminen* pyrkimyksenä ajan ennakkoluuloista irrottautumiseen ja niiden omaehtoiseen arviointiin. Ahlmanin filosofiakäsityksessä korostuu tutkimukseni mukaan filosofian problematisoivuus ja filosofian kriittinen suhde erilaisiin teoreettisiin ja käytännöllisiin normeihin *myös* tieteessä. Mielestäni on merkittävää, että Ahlman kiinnitti aikanaan huomiota tieteellisen todentamisen eli verifikaation kysymykseen ja nosti myös esille, että yksilöiden eroilla sekä yksilöiden erilaisilla siivistystaustoilla saattoi olla vaikutuksia todentamiskysymystä tarkasteltaessa ja arvioitaessa. Ahlmanille filosofia erosi selkeästi edistyvästä tieteestä. Filosofialle oli ominaista sen tiedettä perustavampi kyseenalaistavuus sekä filosofin tieteentekijää persoonallisempi, henkilökohtaisempi suhde tuotukseensa. Minusta Ahlmanin suurin ansio suomalaisena filosofina liittyy filosofian ongelmien – kuten vaikkapa juuri priorisointikysymyksen – esillä ja avoinna pitämiseen *osana filosofiaa*, aikana jolloin suomalaista akateemista filosofiaa hallitsi tässä suhteessa varsin rajoittunut looginen empirismi.

Työni tarkastuksen yhteydessä voidaan varmasti puhua enemmän suomalaisen filosofian *identiteetistä* ja esimerkiksi Thiodolf Reinin, Rolf Lagerborgin, Arvi Grotenfeltin, Edvard Westermarkin, J. E. Salomaan, Eino Kailan, Erik Ahlmanin, Georg Henrik von Wrightin, Ilkka Niiniluodon ja Jaakko Hintikan tuotannossa tavattavien filosofiakäsitysten muotoilujen vaikutuksesta sen hahmottamisyrityksille.

Suomalaisen filosofian lähihistoria vaikuttaa nähdäkseni merkittävästi nykyhetkessään. Se vaikuttaa käsityksiimme filosofiasta ja tieteestä sekä siten osaltaan myös käsityksiin suomalaisesta kulttuurista ja suomalaisuudesta, vaikka usein tiedostamatta. Käsityksemme ovat tässäkin alati liikkeessä ja vasta muodostumassa sillä viime kädessä *ihminen* on filosofiassa myös *sydämineen* toiminnassa.

Mikko Leinosen väitöskirja *Tieteellinen ajattelu ja filosofian rikkaruobot. Filosofian identiteetistä suomalaisen filosofian ongelmana ja filosofiakäsitykset Eino Kailan ja Erik Ahlmanin tuotannossa on saatavilla verkko-osoitteesta <http://acta.uta.fi/teos.phtml?11074>*

Viitteet

- 1 116–118, kurs. & käännös M. L.
- 2 192–193, kurs. M.L.